

Борис ГУЗЬ

Учениці школи села Хаєнки в гостях у імператриці Олександри

Про цю історію я довідався, читаючи «Полтавські єпархіальні відомості». В селі Хаєнки пройшли мої дитячі роки, потім я регулярно приїздив у село, але про поїздку учениць жіночої церковнопарафіяльної школи до Санкт-Петербурга і їх аудієнцію у імператриці Олександри Федорівни у Царському селі ніхто не розповідав. Мабуть, безпосередні учасники тих подій боялися про те згадувати, такі вже були часи. Потім учасники та очевидці подій поступово пішли з життя, а ця історія якось забулася за трагедіями та катаклізмами, які переживало село разом з усією Україною.

Початок цієї історії слід віднести до 1897 р., коли в жовтні-місяці в селі Хаєнки Прилуцького повіту Полтавської губернії (нині Ічнянський р-н Чернігівської обл.) відкрилася жіноча церковнопарафіяльна школа. Школу побудував на власні кошти Василь Львович Величко, статський радник, поет і публіцист, який проживав у Санкт-Петербурзі і володів маєтком Вернигорівщина біля села. У селі діяла змішана земська початкова школа, але жителі села неохоче віддавали туди своїх дочок, та й місць там було недостатньо. Відкриття жіночої церковнопарафіяльної школи дозволило вирішити проблему жіночої грамотності на селі.

Василь Львович Величко

Церковнопарафіяльна школа носила ім'я А.В. Величко в пам'ять матері поета Анастасії Василівни, уродженої Тарновської, яка померла зовсім молодою в 1870 р., коли їй було 33 роки. Василь Величко став попечителем школи, вирішуючи всі її матеріальні та фінансові проблеми.

Завідувачами школою, або ж законовчителями, були священики місцевої церкви Іоанна Богослова. В 1897–1901 рр. священики з різних причин в селі надовго не затримувались, в церкві правили службу Іоанн Стобецький, потім Федір Списовський. З кінця травня 1901 р. церковну парафію очолив священик Михайло Раєвський, він став і завідувачем жіночої школи. З ім'ям Михайла Раєвського і пов'язані основні віхи історії жіночої церковнопарафіяльної школи в Хаєнках.

Михайло Іванович Раєвський (1864–?) походив з потомственого духовного роду. Його дід служив священиком, а батько – псаломщиком у церкві села Васьківці Прилуцького повіту. Батько помер, коли Михайлу було десять років. Єпархія дбала про дітей-сиріт, в 1881 р. після закінчення земської початкової школи Михайлу надали місце виконуючого посаду псаломщика в церкві с. Брисі Лохвицького повіту, там і починалася його духовна кар'єра. Служив псаломщиком, а з 1890 р. – дияконом в с. Березівка Прилуцького повіту, потім дияконом у домовій Воскресінській церкві при чоловічій класичній гімназії м. Прилуки. У лютому 1900 р. був висвячений на священика до Богоявленської церкви с. Високе Прилуцького повіту, а в кінці травня 1901 р. – переміщений у с. Хаєнки.

Михайло Раєвський не мав спеціальної духовної освіти, тому він опановував Святе Письмо і Перекази Церкви, її догмати, заповіді і статuti в ході церковної служби, на практиці навчався

здійснювати церковні таїнства і наставляти свою паству, вислуживши священицький сан після 19-ти років бездоганного церковного служіння.

В жіночій школі, очолюваній Михайлом Раєвським, крім трьох обов'язкових класів був організований четвертий додатковий клас, в якому вихованок навчали ткацтва, крою та шиття, в школі були швейні машинки і ткацькі верстати. Попечитель школи Василь Величко в кожен свій приїзд обов'язково дарував своїм вихованкам відрізи тканини на платтячка, а вони могли самостійно пошити собі вбрання в ході навчання.

Приміщення жіночої церковнопарафіальної школи
(сучасний вигляд)

Михайло Раєвський був ініціативним і дієвим священиком і законовчителем, він, на відміну від попередників, не обмежував свою роботу в школі лише навчальними рамками. В кінці травня 1903 р. батюшка організував паломництво учнів Хаєнківської жіночої і Воронівської чоловічої шкіл до Києва. За 4 дні 50 дітей і 5 наставників на чолі з Михайлом Раєвським відвідали всі знамениті монастирі, собори і церкви, говіли в Києво-Печерській Лаврі,

вклонилися святим угодникам, беручи участь у всіх богослужіннях, які тоді відбувалися в Києві. Була і світська частина паломництва: діти каталися на електричному трамваї київськими вулицями і на пароплаві по Дніпру, дивилися панораму на Володимирській гірці. Поїздка до Києва залишила в пам'яті дітей незабутні враження.

Паломництво організовувалося на кошти батьків, витрати на одного паломника, як писав Михайло Раєвський, склали всього 1 руб. 42 коп. завдяки пільговим тарифам для дітей на залізниці і безкоштовного проживання та харчування паломників у київських монастирях.

До моменту повернення паломників, у Вернигорівщину приїхав із Санкт-Петербурга попечитель школи Василь Величко. Вислухавши захоплені розповіді своїх вихованок про відвідини Києва, він запропонував влаштувати ще одне паломництво дітей до Чернігова, взявши на себе всі витрати.

Паломництво відбулося в серпні 1903 р., в Чернігів з Василем Величком поїхали 62 учні церковнопарафіальних шкіл Хаєнок і Воронівки, екскурсію очолював священик Михайло Раєвський. Діти вклонилися мощам Святого Феодосія Чернігівського, відвідали Троїцький монастир, де Михайло Раєвський відслужив молебень на могилі близького друга Василя Величка, російського консула Григорія Щербини, убитого в Македонії. Паломники оглянули пам'ятки міста і були присутні на вечірньому богослужінні в Єлецькому монастирі. На згадку про екскурсію Василь Величко подарував усім дітям ікону Св. Феодосія Чернігівського.

У серпні-місяці в Хаєнках при жіночій церковнопарафіальній школі на кошти Василя Величка відкрилася безкоштовна народна бібліотека Товариства ревнителів Російського Історичного Просвітництва. Рішенням губернатора нагляд за бібліотекою було покладено на Михайла Раєвського.

Це був останній приїзд Василя Величка в село, напередодні нового 1904 р. за старим стилем він раптово помер у Санкт-Петербурзі від запалення легенів у віці 43 роки. Після відспівування і заупокійної молитви труну з останками поета поставили в окремий склеп Олександрівської лаври. На виконання духовниці влітку 1904 р. труну з прахом Василя Величка перевезли у Вернигорівщину, і 24 липня він був похований у родовій усипальні, поховання здійснювали п'ять священиків.

Перебуваючи на смертному одрі, Василь Величко розпорядився виділити зі своїх капіталів 8 тисяч рублів з тим, щоб відсотки від цієї суми йшли на поточні потреби жіночої школи в Хаєнках, яка стала носити ім'я А.В. і В.Л. Величко. А свій маєток Вернигорівщину Василь Величко заповів Марії Муретовій, своїй двоюрідній сестрі, вона і стала попечителькою школи.

Марія Георгіївна Муретова, уроджена графиня Ла Барт, вдова надвірного радника була відомим громадським діячем, членом «Русского собрания», і входила до складу Опікунської ради гімназії «Русского собрания». Вона спілкувалася з царською сім'єю, зокрема, з вдовою-імператрицею Марією Федорівною, яка була покровителькою навчальних закладів Санкт-Петербурга.

У 1904 р. почалася російсько-японська війна, її хід складався невдало для Росії, ситуація на фронтах бойових дій була складною, в лазарети Санкт-Петербурга санітарні поїзди масово привозили поранених. В імперії наростали протестні настрої, відбувалися робітничі страйки та демонстрації, що призвело у підсумку до революційних подій 1905 р. Суспільство розділилося на два табори, частина громадян, налаштованих патріотично, підтримувала самодержавство, до них відносилась і Марія Георгіївна Муретова.

У церковнопарафіяльній школі с. Хаєнки вона організувала патріотичну акцію: учениці школи під керівництвом батюшки Михайла стали шити білизну для поранених воїнів. Білизна шилося з полотна, витканого в майстерні школи. Всього виготовили 100 комплектів білизни, кожен комплект складався з сорочки, кальсонів, рушника, окремо витканого ученицями, і кисета. У кисет укладалися іконка, хрестик, конверт з адресою школи і папером, два аркуші цигаркового паперу, четвірка тютюну і дві-три Троїцькі книжки. Кошти на придбання предметів для наповнення кисетів були зібрані в селі, а також пожертвовані Марією Муретовою. Троїцькі книжки купувалися на пожертвування гуртка студентів у Санкт-Петербурзі, їх зібрали сини Марії Муретової, студенти університету Олександр та Дмитро.

Далі Марія Георгіївна звернулася до завідувача канцелярії імператриці Олександри Федорівни графа Я.М. Ростовцева за дозволом особисто піднести виготовлені комплекти білизни Імператриці делегацією від школи. Дозвіл було отримано, Царський Двір гостро потребував демонстрації всенародної підтримки, а прийом делегації сільських школярів з провінції був вельми до речі, він дозволяв наочно продемонструвати підтримку самодержавства простим народом.

Імператриця Олександра Федорівна

Олександра Федорівна і сама збирала, в тому числі й особисто, і відправляла в Маньчжурію подарунки для солдатів, які також включали комплект білизни, тютюн, а ще чай, фунт цукру і льодяники. До кожного подарунка додавалося фото Імператриці з новонародженим спадкоємцем, Цесаревичем Олексієм, на руках.

У Санкт-Петербург з села Хаєнки на кошти Марії Муретової вирушила делегація з 17 осіб: священник Михайло Раєвський, вчительки Феодосія Олейникова і Віра Раєвська, вся старша група учениць, одна дівчинка з молодшої групи, дві ткалі і швачка. Делегація прибула в столицю 13 травня 1905 р. і зупинилася в будинку Училищної Ради при Святійшому Синоді, де їй було надано стіл, лікаря і прислугу. Відразу ж по прибуттю з ними зустрілися помічник Голови Училищної Ради протоієрей П.І. Соколов з колегами

по службі. У той же день делегація вирушила конкою в Олександрівську Лавру, де в Нікольській церкві, в склепі якої раніше покійлося тіло Василя Величка, була відслужена панахида.

14 травня делегація була присутня на урочистому богослужінні в Ісаакієвському соборі, яке було присвячене дню коронації імператора Миколи II і імператриці Олександри. Богослужіння здійснювали Санкт-Петербурзький, Київський і Московський митрополити, п'ять єпископів і понад 50 священнослужителів. На богослужіння зібралися всі вищі чини Російської імперії.

Протоієрей Павло Іллч Соколов

Аудієнція у імператриці була призначена на 19 травня в 11 годині ранку, а чотири попередні дні члени делегації оглядали визначні пам'ятки Санкт-Петербурга, їх супроводжували по пам'ятних і знаменитих місцях столиці діти Марії Георгіївни: дочка Марія і сини Олександр та Дмитро.

19 травня делегація у повному складі на чолі з Марією Муретовою прибула потягом з Царськосельського вокзалу на станцію Царське село, куди було послано придворні екіпажі для слідування до палацу. В Олександрівському палаці делегацію зустрів князь М.С. Путятін, генерал-майор Свити, який і провів усіх у царські покої. Там делегацію зустрічали княгиня М.М. Голіцина, гофмейстерина імператриці Олександри Федорівни, князь А.А. Ширинский-Шихматов, товариш обер-прокурора, фрейліни Імператорського двору.

Князь М.С. Путятін

За попередньою домовленістю імператриця приймала делегацію з священика, вчительки і чотирьох учениць. О 12 годині дня імператриця вийшла до делегації, діти зробили земний уклін, а Михайло Раєвський і Віра Раєвська – поясний; всі удостоїлися цілувати руку цариці. Підносячи зразки білизни, одна з учениць сказала: «Прийміть, Матінко-Цариця, для поранених воїнів». Інша дівчинка піднесла від майстерні два українських кралевецьких рушники зі словами: «Царю і Вам, Государиня».

Милостиво прийнявши білизну і рушники, Олександра Федорівна детально їх розглянула, а потім стала розпитувати про майстерню при школі, про предмети навчання, запитала ім'я і прізвище кожної дівчинки, цікавилася їх батьками. На закінчення вона запитала у найменшої дівчинки, яка представляла молодшу групу, чи не важко було працювати. Дівчинка винахідливо відповіла: «Для Цариці і поранених воїнів працювати не важко». Наостанок, поцілувавши руку цариці, делегація покинула царські покої.

Безумовно, Олександра Федорівна, надаючи такий люб'язний прийом делегації дітей з української глибинки, виконувала, переважно, свої державні обов'язки, але на дітей ця аудієнція справила незабутнє враження.

Далі був влаштований сніданок у дворі палацу, після якого княгиня Голіцина вручила від імені Олександри Федорівни кожному члену делегації по великій коробці цукерок. На закінчення князь Путятін провів для гостей екскурсію по великому Царскосельському палацу з його садами і ставками. Пізно ввечері делегація, переповнена враженнями, повернулася в Санкт-Петербург.

Обер-прокурор
К.П. Победоносцев

20 травня Марія Муретова представила делегацію обер-прокурору Св. Синоду К.П. Победоносцеву. Після тривалої бесіди про школу в Хаєнках, викладання предметів, ремесел, опитування дітей на предмет знання молитов і заповідей обер-прокурор схвально відгукнувся про покійного попечителя школи Василя Величка і подарував на прощання 25 рублів на «удовольствия». За спільною згодою, на ці гроші було куплено 65 ікон зображень святих, які по приїзду були роздані ученицям школи.

Далі делегація вирушила до Москви, її проводжав з напутнім словом протоієрей Соколов, обдарувавши всіх на прощання духовними книгами. У Москві делегація розмістилася в гуртожитку Московського єпархіального жіночого училища, де їм надали стіл, лікаря та прислугу і виділили для екскурсій по Москві місцевого диякона.

На другий день делегація поклала вінок до могили Великого князя

Княгиня М.М. Голіцина

Сергія Олександровича, Московського генерал-губернатора, вбитого в лютому 1905 р. есером Каляєвим, там Михайло Раєвський звершив панахиду, а діти співали.

Поклонившись святиням Москви, відвідавши Збройну Палату, Миколаївський царський палац і все пам'ятки міста, делегація, напередодні від'їзду, була прийнята митрополитом Московським Володимиром, який повернувся з Санкт-Петербурга. Владика обдарував усіх іконками і книгами, пригостив десертом і благословив на дорогу.

Митрополит Московський
Володимир

Пробувши в подорожі близько місяця, делегація повернулася в Хаєнки. В середині червня на адресу Марії Муретової у Вернигорівщині з Санкт-Петербурга прийшов подарунок від імператриці: живописний портрет Олександри Федорівни і комплект з 35 картин з священної історії. В неділю 26 червня портрет імператриці, прикрашений квітами, був урочисто перенесений усіма ученицями на чолі з вчителькою Вірою Раєвською в школу, перед будівлею було здійснено подячний молебень. Марія Георгіївна прочитала складену від імені селян подячну адресу цариці від парафіян церкви Іоанна Богослова. Її підписали 97 козаків і селян, старости Хаєнок і Воронівки, сільський писар і причт. Отримавши подячну адресу, імператриця Олександра Федорівна через графа Ростовцева попросила Марію Муретову передати селянам щире подяку за адресу, яка їй глибоко зворушила.

Передані делегацією комплекти білизни Олександра Федорівна відправила в Маньчжурську армію, в школу прийшло з Маньчжурії більше 50 листів від солдатів, які дякували селянам за білизну та подарунки.

Відвідини царської резиденції і прийом у цариці стали яскравими і неординарними подіями в житті всіх учасників і назавжди залишилися в їх пам'яті. Михайло Раєвський писав: «Так іноді в сірому убогому житті в сільській глушині проб'ється життєвий яскравий радісний промінь, який закарбовується назавжди».

А в жіночій школі Хаєнок продовжували навчати дітей, в додатковий четвертий клас стали приймати і дівчаток з інших сіл. Ось оголошення, опубліковане Михайлом Раєвським в 1909 р. в «Полтавських єпархіальних відомостях»: «При Хаєнківській жіночій однокласній церковнопарафіяльній школі Прилуцького повіту викладається: ткацтво, крій та шиття; тчуть: всіх розмірів, візерунків і якості полотно, скатертини, серветки, рушники та килимки. Кроять і шиють на машинці: кофти, спідниці та білизну. Вік вступників від 13 років. Вакантних місць 10. Плата за навчання 5 р. на рік. Квартира і стіл в межах села вільні».

У церковно-приходській школі викладали російську мову і арифметику дочки Михайла Раєвського Віра і Варвара, які закінчили Полтавське єпархіальне жіноче училище. У 1910-х роках Варвара Раєвська закінчила Вищі жіночі курси в Києві по історико-філологічному відділенню.

Наталія Платонівна
Муретова

Марія Муретова, як основна землевласниця села, разом з дочкою Марією були членами Хаєнківського сільськогосподарського товариства, яке очолював Михайло Раєвський.

В січні 1912 р. Марія Георгіївна Муретова померла в Санкт-Петербурзі від раку очеревини у віці 48 років і була похована на кладовищі Олександрівської Лаври. Местом Вернигорівщина перейшов до її дітей, попечителькою школи стала Наталія Платонівна Муретова, уроджена Кулаковська, дружина Дмитра Муретова.

Вона успішно продовжувала справу своєї попередниці, кращих випускниць стала направляти на навчання в ткацьку школу-майстерню села Дігтярі Прилуцького повіту, де вони навчалися ткати марселеві ковдри на великому верстаті. Дігтярі славилися своїми ткацькими виробами, одна з майстринь навіть отримала грамоту і 25 руб. винагороди від імператриці Марії Федорівни за поставлені до царського

двору лляні тканини.

З початком І-ї світової війни Михайло Раєвський у своєму будинку організував швейну майстерню, де шили білизну для воїнів. До пошиття білизни були залучені 60 дівчат, колишніх учениць жіночої школи. Групи по 20 осіб під керівництвом вчительок А. Бойко, Є. Яшняченко, М. Дроздовської і А. Оліфер, змінюючись, працювали вечорами з 18 до 22 години. Полотно в кількості 360 аршин було отримано з повітового комітету Червоного Хреста, приблизно стільки ж зібрали в селі.

Ну а далі була лютнева революція, а за нею і жовтневий переворот, імперія занурилася у вир громадянської війни. Доля останньої попечительки жіночої школи в Хаєнках Наталії Платонівни Муретової була трагічною, у серпні 1919 р. її смертельно поранив пострілом в обличчя боєць заїжджого червоноармійського загону.

Земська і церковнопарафіяльна школи були перетворені в чотирикласну початкову трудову школу, а публічну бібліотеку Михайло Раєвський був змушений перенести в будівлю церкви.

Церква Іоанна Богослова в Хаєнках.
Реконструкція Валентини Козловської

Церква в Хаєнках пережила і гоніння в проведенні богослужінь в 1920-х роках, і конфіскацію в 1926 р. церковних цінностей. З 1928 р. Михайло Раєвський проживав у м. Ічня з дочкою Варварою, по чоловіку Федоровою, шкільною вчителькою, і внучками Людмилою та Вірою, а в Хаєнки їздив служити і хоронити.

На початку 1931 р. в Хаєнки приїхали закривати церкву двоє уповноважених з Прилук. Вони організували шабаш за участю дітей, які возили на санчатах, а потім спалили солом'яні опудала попа і попаді, а місцеві «комбеди», так у селі називали членів комітету незаможних селян, рубали і палили на багатті церковні ікони. Кругом на снігу валялися книги з публічної бібліотеки. А навколо стояли віруючі, вони молилися і плакали.

Коли уповноважені пішли, віруючим вдалося врятувати кілька ікон та частину книг, які потім довгий час зберігалися в селянських хатах. Ікону Пресвятої Богородиці «Достойно єсть», написану ченцями Афонського монастиря у 19-му столітті і подаровану церкві Василем Величком, привіз додому на санчатах Олександр Гузь, якому тоді було 16 років, зберігалася вона на горищі. В 1950-х роках останній церковний староста Павло Гузь забрав у племінника ікону і відвіз у село Заудайку. Зараз ікона знаходиться в церкві Святої Покрови цього села.

Олександр Миколайович Гузь.
Фото Миколи Смілика

Олександр Миколайович Гузь, сільський вчитель, був самодіяльним художником, він зробив список (копію) ікони, цей список, відреставрований його дочкою Валентиною Козловською, нині знаходиться в храмі Трьох Спасителів міста Кривого Рогу.

Будинок священика передали школі, а подальша доля Михайла Раєвського невідома.

Набуті в жіночій школі навички крою і шиття та ткацтва стали гарною підмогою жінкам у сімейному житті, дозволяючи хоч якось вдягати себе і родину в умовах радянських злиднів та безгрошів'я, та за відсутності промислових товарів у магазинах. Жінки перешивали та перелицьовували одяг з бабусиних скринь, з домотканого полотна шили білизну і традиційне жіноче та чоловіче вбрання, ткали рушники та скатертини, а в повоєнний період перешивали солдатські, в тому числі й

Ялини в Хаєнках, посаджені Василем Величком

німецькі, військові однострої. Ще в кінці 1950-х років в селі можна було побачити на луках за городами довгі полотняні полотнища, які відбілювалися під сонячними променями. А ще в 1970-х роках в селі діяла швейна майстерня, виготовляли і килимки та килимові доріжки, які ткали зі смужок старих тканин, що стали вже непотрібними.

Будівля жіночої церковнопарафіальної школи збереглася, в ній зараз знаходиться фельдшерсько-акушерський пункт, а частину будівлі займає відновлена церква Іоанна Богослова Православної церкви України. А про Василя Величка нагадують дві високі ялини, які поет посадив майже 120 років тому неподалік від школи.